

Osmašedesátý filmový

Festivalová ohlédnutí za „osmičkovým“ rokem

PETR SLINTÁK

Osmičková výročí letos opanovala nejen veřejnoprávní sdělovací prostředky, ale stala se také stěžejním tématem aktivit řady muzeí nebo badatelských institucí. Především čtyřicáté výročí pražského jara bylo reflektováno mnoha způsoby. Neopomněly ho ani filmové přehlídky a festivaly. Jistě i proto, že audiovizuální záznamy představují vděčný způsob prezentace dějepisných témat.

Obraz osmašedesátého ve filmové tvorbě jako první v řadě představil pražský **Febiofest**, který ve spolupráci s Národním filmovým archivem připravil čtyři pásma převážně dokumentárních filmů. Z nich bych zmínil krátký film *Rozkaz* (1968), zachycující podzimní přesun vojenské posádky z milovických kasáren na Slovensko, nebo snímek *Tryzna* (1969), který zaznamenal reakce obyvatel Prahy a Bratislavy na smrt Jana Palacha. Program klubového kina Ponrepo, kde se filmy promítaly, byl nadto užitečně doplněn prezentací dobových filmových týdeníků průběžně zachycujících vývoj pražského jara. Jednotlivé promítací bloky věnované roku 1968 tedy reflektovaly konkrétní fáze daného období. Přitom vedle všeobecně známých snímků hodnověrně zachycujících tehdejší události nabídly též možnost zhlédnout sovětské propagandistické filmy. Ty měly ve své době za úkol prezentovat divákům v SSSR údajné kontrarevoluční tendence v československé společnosti a do našich kin či televizního vysílání se nedostaly snad kvůli povrchně ideologizovanému obsahu, který ještě zvýraznilo řemeslné chatrné zpracování. I z toho důvodu bylo jejich uvedení na Febiofestu užitečné. Možnost poznat události roku 1968 v Československu, tak jak byly interpretovány sovětskou propagan-

dou, se neopakuje každý rok. Pražský Febiofest ji nabídl a zahájil tak sérii programových bloků věnovaných roku 1968 na dalších filmových přehlídkách.

Druhým festivalem, který se poohlédl za odkazem konce 60. let, byl olomoucký **Academiafilm**. Ten se po letech programového tápání již druhým rokem profiluje coby filmová přehlídka s jasným populárně-vědeckým zaměřením; akce propojující filmové projekce s řadou odborných přednášek či diskusí. Z hostů, kteří do hanácké metropole zavítali, bych zmínil především amerického historika Roberta Rosenstona, který na základě ukázek z vybraných dokumentů komentoval pojetí historického bádání a prezentace dějin v postmoderní době. S posluchačským zájmem se setkala i přednáška filozofa Václava Bělohradského, která byla zaměřena na filmovou tvorbu francouzského buřiče Guye Deborda – autora osobitého, byť divácky náročného snímku *Společnost spektáklu* (1973).

Snad se záměrem vyhnout se tendenci nahlížet na období konce 60. let pouze československým prizmatem zaměřili se dramaturgové olomoucké přehlídky především na filmy zachycující tehdejší revoluční dobu v jiných částech světa. Divák, který v dubnu navštívil umělecké centrum (Konvikt)

Záběr z filmu *Vzpouza na Columbijské univerzitě* Foto: archiv Paměť a dějiny

Univerzity Palackého, tak mohl poznat, jak osmašedesátý prožívali lidé ve Francii, USA nebo Latinské Americe. Nejen květnové nepokoje v Paříži nebo protesty proti válce ve Vietnamu, nejen rasová diskriminace ve Spojených státech, ale například i průběh krvavě potlačených studentských nepokojů v Mexico City byly námětem prezentovaných snímků. Zatímco filmy *Vzpouza na Columbijské univerzitě* (1968), *Amerika v mlze* (1970) nebo *Rok prasete* (1968) zachycovaly

témata spjatá s politikou USA, jiné reflektovaly revoluční dění v evropských zemích. *Bílý sport* (1968) přiblížil okolnosti protirasistických protestů studentů při tenisovém zápase Švédska proti někdejší Rhodesii (Zimbabwe) a *Duch doby* (1968) představil kolektivní portrét nezávislé amsterodamské mládeže. Pro skutečné cinefily pak byla připravena několika hodinová filmová freska významného francouzského režiséra Chrise Markera *Vzduch je cítit rudě* (1977), která v montáži rozhovorů a archivních scén rekapitulovala vývoj levicových hnutí během 20. století.

Za zmínku určitě stojí i projekce snímku *Czechoslovakia 1968*, který v roce 1970 získal Oscara za nejlepší krátký dokument. Barevný stříhový film natočený na zakázku Americké informační agentury prezentoval invazi sovětských vojsk na pozadí historie Československa a v krátkém časovém úseku dokázal podmanivě rekapitulovat pohnuté dějiny našeho státu v letech 1918–1968. Snímek režiséra Denise Sanderse je obsahově i formálně vytříbeným dílem. O jeho vycizelované filmařské konzistenci svědčí i fakt, že zobrazované události představuje bez jinak běžného komentáře. Montáž hudby a obrazů zachycujících krizové okamžiky našich dějin je působivá do té míry, že slova v tomto případě prostě nebylo třeba.

Jestliže se v Olomouci ve spojitosti s koncem 60. let zaměřili na zahraniční tvorbu, pražská přehlídka **Film a dějiny 2008: 1968 – Zmařené naděje** reflektovala především domácí kinematografii. Podtitul festivalu pořádaného Ústavem pro studium totalitních režimů zněl sice pesimisticky, ovšem filmové projekce nabízely i obrazy doby, kdy nadějeplné jaro propukalo v plné síle.

Festival byl rozdělen do tří vyhraněných bloků. Dopolední, vzdělávací byl určen školám, odpolední náročnějším divákům a během večerního se promítaly divácky neatraktivnější filmy. V rámci akce bylo prezentováno celkem 24 snímků, dokumen-

Záběr z filmu *Stud*

Foto: archiv ABZ

tárních i hraných. Z hrané tvorby lze jmenovat například *Stud* režiséra Ladislava Helgeho (1967), který je přes své umělecké kvality známý spíše filmovým historikům. Celovečerní dílo režiséra, jenž byl po roce 1968 odstaven od filmového řemesla, je o to zajímavější, že nepostihuje pnutí doby pouze ve vztahu k hlavnímu městu coby centru historických pohybů, ale závany blížícího se „politického jara“ hledá ve vzdáleném příhraničním regionu. Film nepřímo navazující na Helgeho kolektivizační drama *Velká samota* (1959) je situován do prostředí jihomoravského okresu v době, kdy se i na periferii začínají stále zřetelněji odkrývat nedostatky nastoleného systému. Politicky exponovaný hrdina – okresní tajemník – se zde dostává do situace, která na jeho dlouholeté snahy vrhá poněkud jiné světlo, než v jakém je viděl on sám. Režisér otevřeně odhaluje morální marasmus doby, v níž se revoluční ideály dávno vytratily a zbyla jen deziluze. Tvůrce se zde dotýká zkorumpovaného svědomí politiků i řadových občanů, pro něž se hmotný blahobyt a osobní prospěch i v socialistickém systému

staly jediným měřítkem hodnot.

Z dalších českých filmů promítaných v žižkovském kině Aero bych zmínil snímek *Zabitá neděle* (1969), jehož ústřední postavou je frustrovaný armádní důstojník. Komorní příběh zasazený do prostředí vojenské pevnosti Josefov natočila režisérka Drahomíra Vihanová s vytříbeným citem pro výtvarnou hodnotu exteriérů. Nejen expresivní formou reжіe se přitom pokusila vyjádřit vypjatý psychický stav hrdiny prožívajícího krizi bezcílného života. Mladý nadporučík pocituje vnitřní prázdnotu a podvědomě se vyhýbá skutečné realitě. Ubitý jednotvárností odcizeného světa přesně zosobňuje situaci deprimovaného jedince přelomu 60. a 70. let – zklamaného a vůči okolí stále letargičtějšího. Není proto divu, že se tato figura i s celým filmem ocitla na dvacet let v kinematografickém trezoru.

Podobně skončila i filmová alegorie Evalda Schorma *Den sedmý, osmá noc* (1969), reflektující srpnovou okupaci a zároveň odkrývající sebezáchovné pudy „malého českého člověka“. Zatímco tento film zobrazuje

Fotografie z festivalu Film a dějiny 2008:

1968 – Zmařené naděje stejně jako zvukové záznamy debat s Vlastimilem Venclíkem a Věňkem Šilhanem naleznete na webové stránce: <http://www.ustrcr.cz/cs/festival-film-a-dejiny-2008>

Ústav pro studium totalitních režimů v rámci svých publikačních aktivit vydává multimediální DVD vztahující se k roku 1968. Tento digitální dvoudisk je první z řady audiovizuální edice určené především pro výuku na středních školách. Jako základ v tomto případě slouží podklady získané pro festival Film a dějiny 2008: 1968 – Zmařené naděje.

DVD je strukturováno do několika oddílů. Kromě a. v. materiálů je součástí každého tematického bloku prezentace obsahující příslušné dějepisné informace. Ta může uživateli posloužit jako základní výkladová struktura k tématu. Každý videosoubor je opatřen identifikačními údaji a sadou otázek a podnětů, které budou uživateli moci použít ve výuce. Výhodou tohoto vzdělávacího disku je jeho neautoritativnost, tzn. že uživatel má možnost vybrat si materiál pro výuku podle vlastního uvážení. Bude jen na něm, jakým způsobem bude rok 1968 tematizovat. DVD umožňuje jednak komplexní pohled - může se s ním pracovat dlouhodobě např. v rámci semináře - jednak ho lze použít v blocích jako jednotlivinu. Součástí je i metodický návod.

Kromě zmíněné didaktické části obsahuje vzdělávací dvoudiskový komplet také další bonusový disk, kde jsou zařazeny unikátní krátkometrážní snímky *Zmatek* (r. Ewald Schorm), *Nezvaný host* (r. Vlastimil Venclík), *Les* (r. Ivan Balada) a *Filmový týdeník z kritického srpnového týdne*. www.ustrcr.cz/cs/film-dejiny-multimedialni-vyukove-publikace

šířící se strach a individuální snahy vyhnout se hrozícímu nebezpečí, Schormovo dokumentární dílo *Zmatek* (1968) zobrazuje kolektivní vzdr. Snímek zachycující Prahu plnou sovětských tanků se podařilo během normalizace zachránit pouze díky ochotě jednoho z archivářů národní filmotéky. Stačilo přitom málo, aby zmizel nadobro. Umělecky působivé

Debaty s Věňkem Šilhanem v rámci festivalu Film a dějiny 2008 Foto: Vladimír Bosák

dílo kontrastně propojující burčující dokumentární obrazy invazních jednotek s lyrickou Čajkovského hudbou přišel do letního biografu na Střeleckém ostrově uvést spoluvůdce filmu, kameraman Stanislav Milota. Beseda s ním sice proběhla za chladného počasí, ale ani to diváky z laviček nevyhnalo. Mohli tak zhlédnout další mistrovský dokument *Jan 69* (2002), v němž Milota specifickou kameramanskou technikou tzv. rybího oka zachytil atmosféru v pražských ulicích během pohřbu Jana Palacha.

Z debat, které proběhly v rámci festivalu Film a dějiny, stojí za zmínku beseda s režisérem Vlastimilem Venclíkem, která se dotýkala především jeho studentských filmů *Nezvaný host* (1969) a *Národ sobě* (1967). Tvůrce vyloučený z filmové akademie pro prvně jmenovaný snímek přiblížil nejen okolnosti vzniku svého „osudového filmu“ o nezvaném návštěvníku jedné tuctové sídlištní rodiny, ale především poodhalil atmosféru a zákulisní dění na pražské FAMU 60. a 70. let.

Pro úplnost je dobré uvést i dvě tematické besedy, které se uskutečnily v kině Aero. Ta první, nazvaná *Mýty roku 1968*, byla jakýmsi kulatým stolem historika Petra Blažka, publicisty Jiřího Dienstbiera a novinářů Jiřího Sígla a Erika Taberyho. Při druhé, nazvané *Můj osmašedesátý*, pak moderátor Václav Sochor diskutoval s pamětníkem srpnového vysočanského sjezdu KSC, ekonomem Věňkem Šilhanem.

Filmovou přehlídku Zmařené naděje zpestřila projekce britského filmu *Invaze* (1980) na náměstí Jiřího z Poděbrad. Dokumentární drama Leslieho Woodheada rekonstruuje zasedání českých komunistů v předvečer okupace a následná jednání eskortované vlády v Moskvě vzniklo na motivy vzpomínek Zdeňka Mlynáře. Specifický úhel pohledu zahraničních filmařů na československou realitu se v tomto případě přesto nezapřel. Pro českého diváka byl film zajímavou ukázkou názoru zvenčí – konkrétně toho, jak pražské jaro a osobnosti jeho představitelů mohla vnímat britská společnost.

Vojtěch Jasný

Foto: ČTK

Speciální tečkou za festivalem Film a dějiny 2008 byla projekce filmů režiséra Karla Steklého, které bylo možno zhlédnout během filmového maratonu nazvaného Normalizační noc. Celonoční pásmo sestavené z titulů *Hroch* (1973), *Za volantem nepřítel* (1974) a *Tam, kde hnízdi čápi* (1975) bylo určeno jen otrlým – a to nejen vzhledem k době projekcí, ale i kvůli míře neaptnosti, která uvedená díla charakterizuje. Pár desítek diváků ochotných přečkat noc v kině Aero přesto nelitovalo. Už třeba proto, že projekci navštívila manželka již zesnulého Karla Steklého, která s přítomnými diskutovala o filmovém odkazu tohoto kontroverzního režiséra.

Jak vidno, vedle snímků objektivně popisujících průběh pražského jara a následující období byly v rámci festivalu promítnuty i ty, které tehdejší události zjevně dezinterpretovaly. Festival Film a dějiny 2008 se pokoušel zachytit dané období v širší audiovizuální škále a nadto v seminárním duchu. Vedle besed s hosty či tematicky vymezených přednášek pro

střední školy vtiskovaly přehlídce ráz odborné úvody lektorů snažících se zasadit promítaná díla do historického a kulturního rámce tehdejší doby.

S podobnou koncepcí byla prezentována audiovizuální díla i na **Letní filmové škole**. Ostatně pedagogický rozměr této akce vyplývá už z jejího názvu. Faktem však je, že seminární charakter přehlídky pořádané Asociací českých filmových klubů byl letos o něco jednoznačnější než v minulých letech. Nejen tradiční účast lektorů uvádějících filmová představení, ale i řada přednášek v prostorách uherskohradištských sálů a místního univerzitního centra svědčily o tom, že LFŠ se snaží navázat na svůj původní ráz výrazně debatní akce.

Tematiku roku 1968 a období, jež mu předcházelo, měly v Uherském Hradišti v programu především dvě sekce: Přepisování minulosti a Totalita ve filmu a ve skutečnosti. V té první se dramaturgové AČFK snažili představit filmovou tvorbu rekonstruující události 60. let v normalizační úpravě. Diváci tak mohli spatřit nejen dobově ukázkový film Vojtěcha Trapla *Tobě hrana zvonit nebude* (1975), ale i řádku dalších barrandovských snímků z časů, kdy filmovému kopci vládl neblaze proslulý ústřední dramaturg Ludvík Toman. Zatímco režisér Trapl v díle zasazeném do pražských reálií reflektoval bouřlivou dobu v kontextu tamních událostí, v jiných filmech diváci mohli sledovat společenský vývoj na venkově.

Vedle všeobecně známých *Všech dobrých rodáků* (1968) byl na přehlídce promítnut i film *O moravské zemi* (1977) Antonína Kachlíka, jenž je nejen pro hereckou účast Jaroslava Brzobohatého označován za normalizační pandán Jasného venkovské epopeje. I proto bývá šmahem odsuzován. Domnívám se však, že Kachlíkův snímek popisující osudy soukromého rolníka Jagoše na přelomu 50. a 60. let tak jednoduše zatratit nelze. Je sice pravda, že režijní vede-

ní je v tomto případě notně podprůměrné, na druhou stranu nelze snímku upřít netuctovost, pokud jde o obsahové motivy. Filmový příběh natočený podle námětu regionálního spisovatele Fanka Jílíka je zajímavý už proto, že hlavního hrdinu coby zástupce uzurpovaného rolnického stavu vykresluje dosti pozitivně. Boj charakterního Jagoše o zachování vlastního gruntu a osobní důstojnosti či o lepší hospodaření družstva, do něž po dlouhém vzdorování přece jen vstupuje, sice končí hrdinovou rezignací, ovšem celkové vyznění snímku nenavozuje dojem bezvýhradného přijetí revolučních událostí na venkově. Přes režijní nezvládnutí jinak obsahově zajímavé látky představuje Kachlíkovo dílo netypickou ukázkou politicky podmíněné tvorby 70. let a jistě by si zasloužilo objektivnější kritické zhodnocení, než se mu doposud dostávalo.

Pokud jde o programovou sekci Totalita ve filmu a ve skutečnosti, kterou pro LFŠ připravilo ministerstvo obrany se společností Člověk v tísni, zde bych ze široké škály promítnutých dokumentárních snímků zmínil dva krátké filmy z produkce někdejšího Československého armádního filmu. Nejen obrazově zajímavou podívanou nabídl snímek *34 ženy* (1969), v němž režisér Vladimír Drha zpracoval téma nuceného přesunu části čs. armádních jednotek na východ republiky. Vlaková pouť čtyřiatřiceti důstojnických manželek za choti převelenými na Slovensko je v Drhově podání zpracována s důrazem na využití nejen obrazového, ale i zvukového potenciálu snímané reality. Vagony mířící stovky kilometrů k východním hranicím státu svým neustávajícím lomozem vytvářejí podvědomý pocit nezvratitelnosti nastalé situace. Jako by fatalitou nezastavitelné jízdy do neznáma evokovaly stav posrpnové společnosti, kterou dějinné události taktéž naložily do rychlíku neúprosně směřujícího k východu. Snad ještě působivější než Drhův doku-

Záběr z filmu *Les*

Foto: MO

Antonín Kachlík

Foto: ČTK

ment je snímek *Les* (1969), neprávem pozapomenuté dílo Ivana Balady, které i po letech uplynulých od svého vzniku uchvacuje svou emotivní silou a jedinečným výtvarným konceptem. Dvanáctiminutový umělecký dokument zachycuje stejně jako *Jan 69* atmosféru v pražských ulicích během Palachova pohřbu. Na rozdíl od Milotova prioritně dokumentaristického konceptu Balada téma pojímá abstraktněji, jako expresivní filmovou báseň. K literatuře ostatně odkazuje také použitím působivých veršů Maxima Gorkého, které spolu s filmovými záběry, jež rámuji davy truchlících lidí, evokují situaci národa bloudícího hlubokým lesem. Stav zmatení, dezorientace a napjatého vyčkávání příštích událostí je zde díky způsobu práce s kamerou, která se místy doslova utápí mezi tisíci anonymních jedinců, zachycen velmi přesvědčivě. Baladův *Les* představuje jeden z nejoriginálnějších projevů filmové dokumentaristiky 60. let a stejně jako snímek *34 ženy* potvrzuje, že tehdejší tvorba ČAFu

nebyla zdaleka tak jednostranná, jak by se podle obecného zaměření studia dalo čekat.

Tuto diváckou zkušenost mohli letos ostatně potvrdit i návštěvníci jihlavského **Mezinárodního festivalu dokumentárních filmů**, kde byla produkce Československého armádního filmu představena v ucelené programové řadě. K okupačním časům mimo již zmíněné snímky odkazovala *Lekce* (1968), v níž Vladimír Drha podobně jako ve filmu *34 ženy* zpracoval téma přesunu českých posádek na Slovensko. A to s podobným citem pro detaily schopným navodit i tragikomický rozměr jinak spíše pokořujících okamžiků. Pokud je v Drhových snímcích podzim osmašedesátého zpracován ještě v jakémsi humorném nadlehčení, *Potomci* (1969) Tomáše Škrdlanta a Angeliky Hannauerové mu vtiskne výrazně depresivní atmosféru. Kolektivním hrdinou dokumentu je skupina nonkonformní české mládeže, jež je kvůli svému vzezření vystavována perzekuci ze strany většino-

vé společnosti. Takzvaní vlasatci ve filmu nejen fetují, ale zamýšlejí se i nad aktuálním stavem společnosti nebo osobním postojem k náboženství. Jejich promluvy i dlouhá mlčení přitom důvěryhodně odrážejí pocit ztroskotání, stav vnitřního rozpoležení jedince, jehož tužby a činy byly tragicky konfrontovány s nastalou realitou.

Tolik tedy k obrazu roku 1968, tak jak jej v tomto roce prezentovaly české filmové přehlídky. Jak vidno, věnovaly se mu velmi pečlivě a divákláčníci po filmech, které mnohdy nenajde ani v programu veřejnoprávních kanálů, měl možnost zmapovat si audiovizuální obraz dané doby opravdu důkladně. Záplava témat s visačkou osmašedesátého sice občas vyvolávala dojem zájmu takřka neúměrného, ale vzhledem k letošnímu výročí byla pochopitelná. Jelikož v příštím roce si budeme připomínat jedno z dalších výročí, dá se předpokládat, že žení témat z oblasti soudobé historie bude na filmových akcích opět bohatá.

pd